Polishchuk, Klym
ZHmenia zemli

Клим Поліщук

Жмєня землі

Галицькі леґенди

Літер. Бібліотека „Русалки“. Вип. 10.

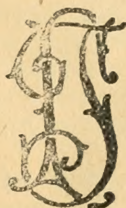
Polishchuk, Klym

КЛИМ ПОЛІЩУК.

Zhmenia zemli

ЖМЕНЯ ЗЕМЛІ.

ГАЛИЦЬКІ ЛЕҐЕНДИ.

ЛЬВІВ – КИЇВ, 1921.

ВИДАВНИЦТВО „РУСАЛКА“.

Присвячуєтьcя

Високоповажаному Надднїстрянському

Землякові

Михайлові Івановичові Струтинському.

З ДРУКАРНІ СТАВРОПИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

ЖМЕНЯ ЗЕМЛІ...

Скільки вже часу минуло, а я ще й досі не можу забути тих грізних зявищ крівавої боротьби кінця 1914 року, невільним свідком яких мені прийшлося бути. Варто на одну мить закрити очі, як зараз-же з тремтючої темряви встають страшні картини руїни і жахливі образи зміняють один одного. Та із усіх їх найбільший слід зоставив у моїй памяти один образ із галицького вигнання, який глибоко зворушив моє серце і з надзвичайною яскравістю відбився на тлі моеї душі...

Як зараз бачу перед собою задимлене димом пожежі вбоге галицьке село над Золотою Липою і замрячені осінною негодою пустельні поля, по яких довгою низкою тяглися на схід драбинчасті вози вигнанців...

Промоклий до мозку та кісток, стомлений майже до непритомности, я, разом з иншими, притулився на спочивок під низкою пожовклих верб, що стояли коло самого села і байдуже дивився на „исходъ изгоевъ“, слідом за якими їхали червонопикі „дончаки“, голосно співаючи своеї улюбленої пісні:

„Єдет, едет белий царь,
Православний государь,
Із своей землі далькой
Злова паража — а — ать“..

На серці було важко, мізок став наче оловяний, і тільки один шлунок давався чути, нагадуючи про одно й те саме: „Війна війною, а їсти треба“...

Ледве тримаючись на ногах, я встав і поплентався до крайньої хати. На маленькому подвірю стояв запряжений парою коненят, зовсім уже виладований в дорогу віз, а коло воза поралася молода жінка. Побачивши мене, вона скрикнула і побігла до хати, я пішов слідом за нею. Ввійшовши в хату, побачив душ з вісім ріжного віку людей, на лицях яких світився переляк.

— Не виганяйте нас! — заголосила молода жінка, звертаючись до мене.

— Ми ще Богу не помолилися! — сказав молодий мущина, як видно, чоловік її.

— Ми ще землі не взяли з собою! — промовив десь з кутка старий, як молоком облитий, високий дід.

— Я не москаль... — відповів я їм. — Я такий, як і ви, тільки стомлений і голодний...

— Так ви не з тих, що сьогодня приходили до нас і наказували, щоб до вечора все село вибралося?... — запитався дід.

— Ні.. я не гоню вас, бо я не Москаль...

— А Москалі гонять... — зітхнув дід. — Гонять і плакать не дають...

— Повернетеся, дасть Біг! Колись і за нас Він згадає і віддячить по правді за всі наші негоди... — став я втішати його, але він тільки головою похитав:

— Ой, не забував Він за нас ніколи, а тільки ми за Нього забули всі.. Повірили чужинецьким божкам раз, а сами на віки вічні наймитами поробилися...

Говорячи так, він підійшов до мене, взяв з моїх рук карабіна, зняв з плечей важкого мішка

і поклав їх на припічку, а мене самого посадив коло столу.

— Чого-ж ти, доню, дивишся? Бачиш-же сама, що чоловік голодний! — сказав він до молодої жінки.

Жінка встала і вийшла в сіни, а через хвилину вернулася з окрайцем свіжого хліба і грудкою масла в полумиску, і в той час, як молода жінка стала мене вгощати своїми простими стравами, дід наклав шапку і вийшов з хати. Перекусивши трохи, я вже хотів іти, як у хату ввійшов дід. В руках він тримав повну миску свіжої землі, яку мовчки поставив на стіл і перехрестився. Я, не розуміючи, щоб це могло значити, схвильовано встав із за стола.

— То для вас, пане! — кивнув старий головою до миски зі свіжою землею.

— Як то для вас? — спитався я, все ще нічого не розуміючи.

Дід раптом заплакав:

— В дорогу вам...

Затих і взявши одну жменю землі, подав свому синові.

— Бережи і шануй її, маму нашу! — промовив дрожачим голосом.

Другу жменю землі подав зятеві, третю донці, а четверту невістці. Потім взяв у руки миску і, звертаючись до малих, сказав:

— А ви, малі, сами собі візьміть!

Діти підходили до старого, брали по жмені землі, загортали її в біленькі ганчірочки і ховали за пазуху.

— А ця жменя мені буде, — промовив у голос старий, висипаючи на стіл решту землі.

— Для чого ви це робите? — спитався я його, коли земля вже була розділена й захована на грудях.

Старий здивовано подивився на мене і, замість відповіді, сам запитався:

— А ви хіба не маєте при собі грудки своєї землі?...

— Ні! — сказав я ніяково і в той-же час відчув, як боляче здрігнулось моє серце.

Старий тихо зітхнув:

— Шкода... А це звичай добрий і не варто його забувати...

Повернувшись до своєї сімії, старий сказав:

— Сідайте, діточки, щоб ліпша дорога була нам, а я тим часом роскажу вам про жменю галицької землі...

Сів поруч мене на лаві, подумав трохи і заговорив:

* * *

„З давних давен є в нас звичай, що коли хто їде в далеку дорогу, то бере з собою жменю рідної землі. Звідки взявся цей звичай, — не знаю гаразд, але старі люди казали, що він встановився з того часу, як загинуло Галицьке Князівство...

„Давно, дуже давно напалися на Галичину Ляхи і Угри і стали нищити її. Тодішні князі змагалися з ними скільки мали змоги, але не могли перемогти їх, бо серед свого власного народу не було ладу ніякого. Город за городом здавався ворогам, кріпость за кріпостю падала до їх ніг і один тільки Галич ще не подавався. Коли тут одного разу вороги підсунули аж до самого Галича і стали його оглядати. Військо і нарід боронилися завзято, але ніхто не мав певности в перемозі. Один тільки чернець вірив в перемогу, але разом з тим знав, що перемоги можна досягти лише після благословенства і якогось знаку від рук великого старця, що жив у Київських горах в печері. Ото одягся він у просту свиту і подався в далеку дорогу.

„Не далеко від Галича зупинив його на дорозі якийсь лицар і довідавшись про ціль його подорожі, приєднався собі до нього.

„Після того, кождого дня прилучалися все нові люди і не пройшло тижня, як за тим черцем йшло вже богато всякого люду в дорогих жупанах та в сірих мужицьких свитах.

„Спільна дума про безталання своєї батьківщини обєднала почування бідних і богатих і натхнула їх спільним духом віри.

„В переді всіх ішов галицький чернець у мужицькій свиті, зараз-же за ним ішов отой лицар, який перший приєднався до черця і імя якого знали навіть усі вороги, — далі йшли всі инші прочани...

„Всі вони були беззбройні, беззахистні і безборонні. Єдиною охороною для них були темні ліси, а єдиною втіхою чистий струмочок у полі...

„Йшли вони довго, дуже довго... нарешті, коли вже стомилися до останнього, опинилися перед золотоверхим Київом і впали на коліна і стали молитися, і в той час почувся звідкись, наче з неба, громовий голос, який сказав їм, як саме, знайти великого Старця.

„Серед темного лісу, в горах, над Дніпром була його печера. Важко стомленим було йти туди, але вони не гаючи ні одної години, пішли. Довго дряпалися по горах, блудили в нетрях лісових, але нарешті добилися до печери. Знесилені, виснажені, голодні і обірвані стали перед лицем великого Старця. Одним одне бажання як найскорше визволити з рук ворогів свою батьківщину, заставило їх побороти всі труднощі небезпечної дороги, Виступив наперед галицький чернець і промовив:

— Отче святий! Зглянься над нами і допоможи нам визволити з ворожої неволі нашу країну!...

„Великий Старець оглянув усіх своїми пронизливими очами і вирік:

— Брати мої! Бачу що привело вас сюди одно жадання і одна віра, але чи має хто при собі хоч грудку тієї землі, за яку просите ви?...

„Галицький чернець вийняв з за пазухи вузлика, розвязав його і висипав на долоню великого Старця жменю галицької землі.

— Оце жменя тієї землі, за яку ми просимо тебе, — сказав чернець.

— Чи всі ви маєте з собою свою землю? — знову спитався великий Старець, пильно розглядаючи лиця стомлених прочан.

„Всі стояли мовчки, бо ніхто з них, вирушаючи в дорогу, не догадався взяти з собою навіть одну пучку рідної землі. Мовчки стояв і славний лицар, бо він, змагаючись досі на своїй землі, не думав що тільки в ній була його сила.

„Тоді великий Старець стиснув у своїх долонях жменю галицької землі і із неї потекла кров... Вражені подорожні впали на коліна і стали молитися. Молився з ними і великий Старець. Молився довго, а потім сказав:

— Брати мої! Благословляю вас на боротьбу, але знаку на перемогу дати не можу иншого від того, який ви вже бачили самі... За те, що йдучи просити за свою землю, ви забули взяти її до себе, будете боротися за неї доти, аж доки з кождої жмені чорнозему не потече струмок крови, а з кождої грудки ріллі на полі не витикатиметься кістка прадіда, діда і батька... А тоді, як кождий крок галицької землі стане тілом галицького народу, настане година визволення і прийде вона несподівано, як тільки загремлять зі сходу гармати, а срібний Дніпро закраситься кровю всього українського народу...

— Що-ж нам робити?! — озвалися з роспачем прочани.

— Йдіть собі і віруйте так, як вірували досі! Але не забувайте за те, що змагаючись за волю своєї землі, завжди майте її коло серця свого...

„Вклонилися великому Старцеві прочани й вернулися в свою Галичину.

Розійшлися по всіх закутках і всім людям про те росказали. Довго ще боролися після того, але не побороли. Запанувала Польща й почалися довгі роки страшної неволі. Але в цій неволі не вмерла віра в годину визволення і кожний тулив до свого серця грудку рідної землі, все надіючись на час її воскресення...

„Оце вже й гармати зі сходу прочули... визволення проте не прийшло, бо ще на Дніпрі тихо. Але, почекайте трохи, як тільки поллється кров на Дніпрі, як зараз же прийде час визволення!... А поки що, ми беремо з собою жменю своєї рідної землі і йдемо туди, куди нас гонить лиха доля“...

Так закінчив дід своє оповідання і, не підводячи голови, додав:

— Ось звідки наш звичай узявся!...

Вся сімія втирала сльози. Стримуючи себе, я попрощався і швидко вийшов з хати. Під вербами вже не було нікого, „наші“ пішли не чекаючи на мене, а пустельними полями безупинно тяглися вози галицьких вигнанців, до яких через декілька хвилин приєднався драбинчастий віз зі знайомим мені старим дідом...

* *
*

....З того часу минуло де кілько страшних літ і з волі того-ж самого Москаля, я став сам вигнанцем. Блукаючи по тихих селах, ще й досі невільної Галичини, часто згадую за жменю га-

лицької землі в мозольній руці того діда і чуйно прислухаюся до кождого нового гарматного вибуху на моїй великій Україні і жду не діждуся часу Визволення, бо кров всього українського народу вже давно Дніпро закрасила...

Збараж, 6/IX 1921 р.

ТРИ ХРЕСТИ.

Безрозважний смуток схилився над веселою Теребовлею. Страшна мовчанка запанувала в затишних стінах княжого замку. Наче після бурі наглої затихло все і заніміло...

Нігде ні звука...

Мовчазна роспач повисла на гострім частоколі, що стояв навкого замку і, нерухомим поглядом широко відкритих очей, напружено вдивлялася в зимову млу галицьких піль...

Инколи тільки по княжому дворі поспішно пробіжить зігнута постать бородатого боярина та помірним кроком пройдеться коло частоколу вартовий дружинник.

Як громом прибила всіх страшна вістка про нагле нещастє, яке сталося з їх улюбленим князем Васильком. Ще ніхто навіть з бояр нічого доладно не знав, а тому всі спішилися до одного дружинника, який вернувся разом з князем від окаянного Святополка. Богато з бояр тільки-що вернулося з веселих ловів у Карпатах і не встигли навіть передягтися в свою парадну одіж.

Спішилися до замкової церкви святої Покрови, яка стояла під горою, на якій був замок. Казали, що там знаходиться нещасний князь.

Смутно було в церкві. Понуро звучав спів хору і якось злякано хвилювалися в темних куполах церкви звуки:

„Блажен муж, іже не іде на совіт нечестивих“..

„Алилуя, алилуя, алилуя“... — викочувалося в широко розчинені двері церкви і легко котилося по косогорах навколо замку, і здіймалося вище островерхих башт, і линуло аж до самого неба...

Яскраво палали воскові свічки перед святими образами, а перед престолом стояв у чорних ризах старенький ігумен „відлюдного“ монастиря і гаряче молився...

— Видно, щось важного сталося... — пошепки говорили між собою бояри, знаючи, що цей ігумен всього один раз виходив за браму свого монастиря та й то тоді, як посвячували цю церкву і його просив сам князь.

Тісною стіною стоять в череді бояри, міцно стиснулися за ними міщани, а за ними вже видимо й невидимо товпилося люду всякого.

Перед боярами, припавши чолом до холодної камінної підлоги, стояв якийсь сивий чоловік у чорній одежі. Глибокі стони виривалися з його грудей, але він не чув болі своїх ран крівавих... Повторяючи за ігуменом слова молитов святих, він відчував одну лише біль своєї душі, яка й заставила його скоритися перед долею і простити провини свого ворога...

Сивий чоловік у чорній одежі — володар замку, син великого Володимира Київського, славний князь Теребовельський Василько...

Страшне нещастя спіткало його від рідної руки...

Тиждень тому до нього прибули почесні посланці від його брата, князя Святополка, і запросили його на бенкет до себе. Але не пройшло три дні з дня Василькового від'їзду до Святополка, як до Теребовлі хтось приніс звістку, що його там зрадливо замордували. Слухали люди і не віри-

ли, бо деж таки видано, щоб брат підняв руку на брата, та ще й до того так зрадливо!...

Однаково, та вістка хоч і не була цілком правдивою, але й не даремною. Минулої ночі до замку повернувся князь без своєї дружини, яка була з ним, і тільки один чоловік був при ньому. З невимовним жахом дивилися на нього бояри, але він нічого не сказав їм. Блідий і безсилий, в скрівавленій і пірваній одежі, з міцно завязаними брудною ганчіркою очами, нагадував собою бездомного старця...

— Що сталося, князю?! — в один голос скрикнули бояри, але він тільки зітхнув.

— Завтра все будете знати, а зараз проведіть мене до моєї світлиці і лишіть самого! — сказав він тихо.

Запровадили князя до світлиці, а самі стали роспитуватися в дружинника, що сталося. Той був стомлений, зляканий, голодний і ледве міг говорити, але говорив цілу ніч і до самого ранку. Коротке було його оповідання і всім росповідав однаково. Казав: „коли ми зі своїм князем прибули до князя Святополка, то нас стрінули з великою честю. Князь Василько взяв з собою мене і ми разом сіли за стіл у князя Святополка. Святополк був з того дуже радий і були раді його друзі. В той час, як князь Святополк вгощав нас у своїй світлиці, а наші дружинники забавлялися з дружинниками Святополковими; як опівночі, раптом на дворі знявся якийсь галас і почувся голос одного нашого дружинника, який крикнув — „зрада!“. Коли князь Василько і я схопилися з місця, то на нас накинулися Святополкові друзі й повалили нас. Мене зараз же звязали і поклали в кутку, а князя поклали серед світлиці і для того, щоб він не міг навіть поворухнутися, поклали на нього дві широкі дошки і сіли на них, що в князя аж кості затріщали. А тоді князь Святополк вий-

няв свого ножа і власними руками вибрав ним князеві Васильковi очі. Після того, непритомного князя викинули за браму, а мені наказали, щоб я його привів до замку...“

Слухали бояри і стискали зуби від гніву та образи і нетерпляче чекали ранку, щоб порадитися, що мають робити...

Звістка-ж про нещасте з князем швидче блискавки облетіла всю Теребовлю та її околиці й залетіла навіть до „відлюдного“ монастиря, який стояв коло Теребовлі в глухих лісах, на крутій горі над Серетом.

Вдосвіта прибув до замку сам старенький ігумен і до самого сходу сонця говорив щось з князем. Як зійшло сонце, то вони разом вийшли із світлиці і пішли до церкви.

Сонце вже викочувалося до середини неба й розсипало холодне проміння крізь ріжнокольорні шибки маленьких віконець у церкві, коли скінчилася служба Божа і старенький ігумен підійшов до князя. Князь устав і, повернувшись лицем до бояр і народу, підняв повязку. Замість лагідних сірих очей червоніло двоє крівавих ран на обезкровленому лиці. З глухим стоном повалилися до ніг князя бояри і нестримний плач народу заглушив слова князя, який говорив:

— Я йду від вас, щоб молитися за вас...

— Помсти! — прогуло в рядах бояр.

— Помсти! — луною озвалося серед народу.

Але князь простягнув руки, як то роблять усі сліпці, і пішов з церкви. Слідом за ним ішов старенький ігумен. Перед брамою стояли запряжені сани, в які князь сів разом з ігуменом. І не встигли вони ще й сісти навіть, як коні зірвалися і понесли... Як стріла пролетіли вони через міст на Гнізді і зникли в білих полях.

Захвилювався народ, стрівожились бояри, а хтось в юрбі закричав, що це все бояри навмисне

роблять так, щоб самі усю владу до своїх рук забрати.

Миттю посідлали бояри коней і кинулися доганяти князя. Виїхали в поле, а там нігде й сліду не видно ніякого. Стали й задумалися, незнаючи куди їхати. Коли тут помітили на снігу краплі крови, які довгою низкою тягнулися аж до лісу. Поїхали по краплях крови, і заїхали в таку гущавину, де ледве можна було одним конем проїхати, не то саньми. Однаково дерлися доти, доки були краплі крови перед ними і вийшли на беріг Серету до тієї гори, де стояв відлюдний монастир. Тут всі позлізали з коней і стали драпатися на гору, пішком, ведучи за поводи свої коні. Коли вийшли на гору, то побачили коло монастирської брами сани, а коло них князя і ігумена. Здивувалися бояри, як вони могли приїхати сюди не лишаючи слідів від повозків, коли до монастиря не було не тільки що дороги, але й стежки доброї.

Коли бояри підійшли до князя і хотіли взяти його до замку, то він підняв до неба руки і сказав:

— Милосердний Бог уже показав мені моє місце! Не помстою зміцниться сила народу, а терпінням здобувається щастя людське!

— Князю! — озвалися бояри. — Народ такого не зрозуміє!

— Навчіть! — відповів на те князь.

— Народ темний і поважає тільки силу...

— Навчіть його, що не все, що сильне, заслуговує слави. — Заговорив князь якимсь чудним, наче залізним голосом. — Навчіть його, що сила є і в немічі...

— Ми не знаємо такого, щоб переміг когось безсиллєм, або немічю...

— Христос на Голгофті був немічний і разом з тим тримав у своїх рук світ цілий!... — вже

тихо сказав князь. — Та й вертатися мені вже до вас годі!...

— Як то так?! — скрикнули бояри. — Хіба ми тебе образили чим, або не хочемо помститися за твою кривду?!...

— Віру вам, що ви хочете помститися за мою кривду, але не хочу я цього... Кров народня не для того, щоб мститися за наші особисті кривди, бо нею змиваються гріхи прадідів і її ціною купляється доля і воля наступних поколінь .. А тепер ви йдіть собі назад та на місці мого замку поставте три хрести дубових...

— То-ж замок твій стоїть ще міцно й стоятиме цілі століття! — озвалися на те бояри.

Князь гірко всміхнувся:

— Він горить уже... А поставлені вами хрести ми поділимо так: один буде для мого терпіння, праворуч для вашого просвітління, а ліворуч для всенароднього горіння й віри в свою кращу долю, коли ніякий ні князь, ні боярин не буде дарма проливать його крові і всі разом будуть жити в спільній любови... і стоятимуть ті хрести доти, доки не здійсниться слово моє!...

І тільки князь скінчив свою мову, як з ясного й холодного неба блиснула блискавка, вдарив страшний грім і монастирська брама сама собою відчинилася. Князь з ігуменом увійшли до монастиря і брама зачинилася. Хтось з бояр став стукати в браму, щоб хтось відчинив, але дарма... В той час один кінь голосно заїржав і звідкись почувся якийсь чудний голос:

— Йдучи назад, не забудьте полічити краплі крови... Краплі крови — літа довгі...

В той час коні зірвалися з місця й полетіли назад. Слідом за ними подалися й бояри. Довго дряпалися вони крізь хащі лісові заким вийшли на чисте поле і тут побачили над Теребовлею цілу хмару чорного диму.

Заким вони прибігли до міста, то з княжого терему тільки куча чорних головешок димилося... Люди казали що його запалив грім...

І згадали бояри слова князя, і зрубали дуба великого, і зробили з нього три хрести і поставили їх на місці терему, аби справдилися слова нещасного князя...

* * *

І надовго затихла Теребовля. Довго була вона сумна й невесела, аж заким князь Ярослав Осмомисл не збудував тут другого замку на другій горі, яка стоїть поруч гори, де був замок князя Василька.

Княжа церква святої Покрови довго ще стояла під горою і згоріла під час одного татарського нападу на Теребовлю... Але народ ще й досі памятає про неї і саму гору, під якою вона стояла, називає „Покрівкою". .

Пройшло богато-богато літ... Богато змін відбулося всяких... Одні тільки руїни сумують з міцного колись замку Ярослава Осмомисла, а на горі „Покрівці" ще й досі стоять три похилих хрести, які чекають здійснення заповіту нещасного князя Василька Теребовельського, сина Володимира Великого, князя Київського...

М. Збараж 6 вересня 1921 р.

ТЕРЕБОВЕЛЬСЬКИЙ ХРИСТОС.

„Чи знаєте Польового Ісуса,
з очима як волошки, обдертого,
з куліметом, покинутого як лагідне
дитя серед лютих звірів?..“
Антін Павлюк.

Світлий день надходив, коли я стояв над самісенькою рікою Серетом, та глядів на старі й занедбані руїни, славного колись Василіянського монастиря, які стояли на високім Теребовельськім боці. Про цей монастир ніхто нічого певного не міг сказати, але старий Ян, що вже двайцять восьмий рік доглядає руїн Осмомислового замку і памятає, як ставили „наново“ три хрести на горі Покрівці, казав мені, що він повстав тут ще за часів осліпленого князя Василька і є далеко старіщий від самого Скиту Манявського. З початку він був православним, а пізніще, вже під час Унії святої, перейшов до рук отців Василіянів і зоставався в них аж до часу, заким його за якісь невідомі провини не замкнув, блаженної памяти, цісар Йосиф Другий. Тоді черці розійшлися по широкому світу, монастирські лани дісталися хлопам, а в самому монастирі загосподарював якийсь німець зі своєю родиною, яка тут жила аж до самої Великої Війни...

Один тільки раз на цілий рік, в день Петра та Павла садиба монастиря аж кипіла всякими людьми, які приходили навіть від берегів Збруча, бо в цей день тут відбувався великий відпуст. Але вибухла велика війна і все пішло за вітрами: всі монастирські будинки знищено, старий черночий цвинтар спустошено, сад вирубано і розбито навіть саму церкву... Трощили, нищили й руйнували всі, хто тільки переходив сюдою, але більше всіх нашкодили Мадяри, які цілим полком стояли тут на протязі двох і пів місяця. Остаточно зруйнувало його польське військо, під час весняної боротьби 1919 року. І в цей час, як це не дивно, ні один хлоп не забажав прикласти своїх рук до руйнації монастиря, хоч раніш було богато охочих поживитися, — хто доброю цеглою зі стін, а хто цинковою бляхою з церковного даху...

Не так давно, скрізь і всюди розійшлися такі чутки, що в занедбаному монастирі обновився стародавній образ Христа. Ця чутка розійшлася не тільки по Теребовлі, але й по всіх сусідних селах, і до монастиря звідусіль посунули юрби цікавих і богомільних людей, які власними очима хотіли побачити, — „як то сталося..“

Про цей образ старий Ян росповідав мені, що його намалював ще за часів князя Осмомисла один київський чернець, який попав у полон під час теребовельського бою Осмомисла з Киянами і що його тричі вже замазували і він тричі обновлявся...

— Зовсім новісенький! — казав він мені. — Лице лагідне, очі як блаватки сині, вуста всміхаються, а сам у простій одежі ..

Це мене зацікавило і я вирішив першого-ж святного дня провідати цю хлопську святиню. На Петра та Павла, лише стало світати, я вже був на березі Серета.

Вузенькою стежиною видряпався на гору, на якій стоїть монастир, і увійшов через задні ворота в монастирську садибу. Зараз-же коло воріт пів зруйнована башта. Зайшов. Повно всякого сміття. Глянув у гору, а там тільки ластівки пищать у бійницях. Хисткими східцями помалу й обережно вибрався на верх і глянув у бійницю, що з неї перед сотками літ виглядав з луком у руках княжий воїн, чекаючи зі степів басурманина злого... Навколо теребовельські гаї та ліси, а за Серетом злотні лани мріють і, дивлячись у широкі простори, хотілося побачити хоть тіч того, що колись було...

— Як ви, пане, туди вилізли? — почувся в низу чийсь голос.

Глянув у низ і побачив невеличкого підстаркуватого „вуйка“, з голеною бородою і підрізаними вусами, який цікаво дивився на мене.

— Зараз же злізайте, а то впадете! Тут уже не один карк скрутив..

Затаївши дух, я обережно став злізати. І тільки тоді помітив, що дерев'яні східці цілком струхлявіли й ледве що трималися.

— Ви не тутешній? — спитав він мене.

— Ні! — відповів я. — А ви хто такий?

— Та я тутешній... Живу тут і доглядаю города монастирського, щоб бараболь ніхто не крав...

— А хто-ж тепер тут господарює?

— Ніхто!... „Поліція панствова“ доглядає всього...

— А ви не знаете, що то за образ Христа тут обновився? — спитав я його, бажаючи перевести розмову на більш цікаву для мене тему.

— Як хочете його побачити, то йдіть зі мною! — сказав він просто.

Вийшли із башти і пішли просто через знищений чернечий цвинтар, на якому, між ле-

две помітними гробками, рясним цвітом росцвітала бараболя. Вже аж коло самої церкви, що стоїть серед монастирської садиби, збереглося декілько старих, низьких, камінних хрестів, на яких з усього написаного ледве зміг прочитати два слова: „Игуменъ Селевестръ“...

— Війна все знищила... — промовив до мене сторож, ідучи перед мною. — Тепер люди тільки й живуть, що все чогось ждуть та сподіваються... Отже й до цього образа все ходять, та ходять!...

— А, скажіть мені, чи ви не знаете, звідки цей образ тут узявся? — перебив я його балачку.

— Як вам сказати. — Почухався він у потилиці. — Знаю і не знаю... Казати ж вам те, що всі люди кажуть, не варто, бо ви вже напевне чули, а чогось нового сказати не можу... Все-ж таки він стародавній і по своєму чудодійний!... Коли вірити переказам старим, то його намалював один київський чернець ще в княжі часи. Образ був надзвичайно гарний і дуже сподобався всім, але коли в монастирі засіли отці Василяни, то задля чогось замазали його білою фарбою і на місци Ісуса намалювали святого Василія. Через деякий час, крізь товщу нової фарби стало просвічуватися первісне мальовидло і між людьми стали говорити, що в монастирі обновляється чудовий образ Христа. Черці зрозуміли, що треба йти за народом, і перемалювали його знову на Христа і встановили відпуст на Петра та Павла. Звідусіль стали приходити всякі люди і монастир став швидко богатіти. Так було аж до того часу, заким його не замкнули. Тоді садиба монастирська перейшла до держави і доглядачем її став спочатку один австрійський німець Кірхнер, який через щось скоро помер і на його місце засів його старший син, який прожив цілий свій вік і до-

сидівся аж до самої війни. Як почалася війна, то він кудись виїхав, а монастир став такий, як бачите... Про старого німця говорили, що він помер несподіваною і наглою смертю після того, як він начисто замазав той образ якоюсь чорною фарбою, щоб люди не мали чого ходити сюди. Як саме він помер, цього я гаразд не знаю, бо про це нічого не хотів говорити навіть його син, але що він замалював той образ, так це всі знали. . Під час бою Українців з Поляками, як тут стріляли з ґармат, то від гарматного гуку осипалася зі стін щиґатурка, а разом з нею злущилася на образі, намазана в пізнійші часи, фарба і на стіні досить ясно проявилося первісне мальовидло стародавнього образа Христа. Правда, з одежі зосталося де що з пізнійшого малюваная, але лице стародавнього Ісуса проявилося на причуд гарно. Побачив його хтось такий і зараз-же пустив чутку, що в „монастирі старий Христос обновився і свої чудеса являє“... Ця чутка зробила, на хлопів велике враження ще й через те, що про цей образ говорили, що він колись мусить обновитися і стати таким, як був з спочатку, тільки в мужицькій свиті, але то вже мало статись перед тим, як знову відродиться Галицьке князівство...

— Ну і що-ж, він у свиті тепер зявився? — спитав я.

— Бачите, старе малювання змішалося з новіщим і вийшло щось таке невиразне, що хлопи називають справжньою свитою.

Увійшли в знищену церкву, в якій замість стелі було голе небо, і через малесеньку ризницю вийшли в якийсь темний коритар, яким прийшли до великої кімати, де колись була монастирська трапезна.

На передній стіні трапезної стояв у натуральний ріст чоловіка, заквітчаний польовими квітками образ благословляючого Ісуса, перед яким на простих деревляних свічниках горіло безліч воскових свічок, Серед бруду та сміття всякого стояло більше ста чоловіків та жінок, які пошепки горяче молились.

В той час, як я підійшов до самого образа, щоб ліпше придивитися до нього, юрба клякнула і одноголосно затягла:

„О, любове серця мого! О, добрий Ісусе! О, любячий Ісусе! Що принесу тобі в жертву, що-ж витерплю за Тебе. котрийсь тільки за мене перетерпів?...."

Співали з захопленням і цілковитим відданням своїй вірі. В богатьох на очах блищали сльози. Слухаючи побожного співу людей, які не можуть жити без віри в щось більше за себе, від якого залежать будуччина, і дивлячись на лагідне лице споконвічного Ісуса, мені здавалося, що я знаходжуся в давних катакомбах старих християн, які вміли вірити і терпіти. І в синіх очах Ісуса світялося: — „Прийдіть до мене всі знеможені і я зроблю вас непереможними!..."

Постоявши ще трохи в юрбі, я вклонився Ісусови і вийшов з трапезної. Через головну монастирську браму вийшов я на поля, де вже припікало сонце, а в душі бренів голос молитви: „О, любове серця мого! О, добрий Ісусе! О, любячий Ісусе!..."

Йдучи вузенькою стежиною по над каламутним Серетом, я думав про себе:

„О, добрий хлопський Ісусе, що владно пануєш серед польових просторів і непорушно сидиш на старих руїнах минулої слави, не забудь-же Ти щирої віри нашої!..."

ЛИЦАР БЕНЬОВСЬКИЙ.

Беньовський! — Це той, про кого з таким захопленням співав Юліяш Словацький і про кого ще й досі в околицях Бережан переказують безліч казок усяких. Хто він сам і якого роду, — ніхто гаразд не може сказати, але всі знали, що він був чолові не звичайний. Одні казали, що він з Угорщини, а другі говорили, що з Польщі, але він сам ніколи ні до одних, ні до других не признавався і був таким лицарем, якого важко було знайти навіть на самому Запоріжжу.

Росповідають, що він був приятелем нашого народу і за для того, щоб жити серед нього, випросив у короля шматок землі коло Бережан і вибудував на ній невеличкого хутора. Незалежна поведінка Беньовського з маґнатами і його уважливість до простого народу дуже не подобалася бережанському можновладцеві ґрафові Синявському, який задумав погубити його. Довго він шукав такої нагоди, щоб причепитись до нього, довго змовлявся зі своїми іменитими друзями, але так і не міг нічого зробити. Аж, нарешті, така причина сама знайшлася і між сильним владарем Бережанського замку ґрафом Синявським і сміливим власником сільського хутора лицарем Беньовським закипіла страшна боротьба, про яку довго ще істнуватимуть в памяти бережанських людей давні згадки...

Почалося з того, що Беньовський покохав доньку ґрафа Атквича панну Анелю, за якою упадав ґраф Браницький. Панна Анеля так-ж гаряче кохала Беньовського і вони порішили одружитися. Але батько Анелі рішучо спротивився і наказав своїм слугам вигнати Беньовського зі свого дому, коли той попросив руки його доньки. Тяжко запеклося з образи серце хороброго Беньовського і не такий-то він був, щоб відмовитися свого. Не довго думаючи, він задумав панну Анелю викрасти і звінчатися з нею потай. Зговорився він у цій справі з двома своїми військовими товаришами — Боретою та Абдулевичем і ті взялися залагодити його справу. Передовсім вони намовили одного ксьондза з Бернандинського монастиря, щоб той повінчав молоду пару, а потім одної осінньої ночі привезли на хутір Беньовського і саму панну Анелю. Беньовський, не тратячи часу, забрав з собою обох своїх товаришів і душ тридцять хлопів, для охорони, і поїхав вінчатися.

В той-же час довідався про це ґраф Браницький і зараз же прибув до ґрафа Синявського з просьбою допогти йому силоміць забрати панну Анелю від Беньовського. Синявському тільки й треба було цього. Миттю зібрав він своїх друзів і кинувся на хутір Беньовського і, заким Беньовський вернувся зі шлюбу, як там, де був хутір, уже знаку не було нікого...

Зрозумів Беньовський чиїх це рук робота, але не міг нічого вдіяти, бо навіть голови не мав де прихилити. Тоді Анеля вернулася до свого дому, а Беньовський кинувся на Україну.

Спершу він думав скористати для своєї помсти конфедератів, які в той час саме радили в Барі, але кождий з них мав свої особисті справи, а тому він покинув їх і пішов до гайдамаків. Довго він намовляв Саву Чалого, щоб той допо-

міг йому пометститися за кривду, але Сава Чалий уже прислуговувався маґнатам і хотів його навіть убити. Від смерти Беньовського врятувала рідна сестра Сави Чалого, яка божевільно покохала хороброго лицаря. Опинившись на волі, він було задумав іти в Карпати, але в той час до нього прибули його товариші Борета та Абдулевич і вони разом подалися на Запоріжжа.

Їдучи степами, стрінулися з якимсь приблудним татарським загоном і попали в неволю. Одначково, вже по дорозі до Криму, виявилося, що Абдулевич є давним давно полонений і сполячений син турецького султана. Через це випустили їх всіх на волю, дали їм почесну варту і відправили до Царгорода. Прибувши до Царгорода, Беньовський зараз-же заходився шукати собі приятелів серед турків, щоб при їх допомозі віддячитись за свою кривду. Через де який час він здружився з татарським ханом Ельдженом і намовив його до походу на Галицьке Поділля.

Тихо й непомітно пройшов Беньовський через усю Україну зі своїм військом і, як сніг на голову, впав до Бережан як раз в той час, як у замку Синявського відбувався гучний бенкет з приводу одружіння Анелі з ґрафом Браницьким. — Бідна! Стративши всяку надію на поворот свого коханого, вона вийшла за між за нелюба...

Беньовський наказав Татарам, аби вони не кривдили хлопів і тим прихилив до себе всі околишні села і вони, разом з татарами, облягли замок. Маґнати з такої несподіванки так перелякалися, що навіть не могли як слід, оборонитися. Не більше як через три дні, Беньовський уже господарював у замку. Чимало тоді маґнатів наклало головою на місці, або попало в турецьку неволю, але самого ґрафа Синявського Беньовський пустив на всі чотири сторони, випаривши його нагаем...

— Не варто таку собаку мечем карати! — казав Беньовський татарам, коли ті хотіли його зарубати.

Однаково, це все було надаремне, бо Анеля під час нападу збожеволіла і не взнавала Беньовського. Тоді він власнима руками вбив її і закопав у замковому лісі, а сам покинув свого татарського друга і подався в гори...

Блукаючи в горах, він зібрав коло себе цілу ватагу інших безталанників, з якими нападав на маґнатів і немилосердно мстився їм за всі ті кривди, що вони чинили народові. Але одного разу він затужив за Поділлям і пішов самотою провідати ту землю де був його хутір і те місце, де була похована Анеля. І в той час, як він зажурено стояв на якійсь межі й замислено дивився на остатки стін своєї хати, на нього наїхала ватага слуг ґрафа Сєнявського і зараз-же убила його, а труп покинули серед поля для поживи диким звірям та хижім птахам. В ночі прийшли до нього хлопи й поховали його і, замість хреста, посадили на могилі три сосни, які росли там аж до самої Великої Війни, коли їх Москалі на „землянки“ зрубали...

* *
*

Таке говорять про того таємничого Беньовського бережанські люди, але ніхто з них не знає, з якого він роду і якої віри, бо досить з них того, що він чоловік і лицар був.

М. Збараж, 9 вересня, 1921 р.

„Зелена криниця та дуб кучерявий"...

Галичина — країна терпіння... Але в сьому минулому має вона стільки чудових сторінок, скільки білого піску на глибокому дні старого Дністра... Були часи, коли звідси буйним орлом сизокрилим вилетів на степи Українські славний Сагайдачний, слава якого ще довго бринітиме в старих піснях мельодійних та переказах чарівних...

О, галицькі пісні й перекази давні! Чи є де в инших піснях України стільки смутку і стільки віри, як у вас?...

Що не пісня, — туга. Що не казка, — дійсність. І в тих піснях та переказах, як у дзеркалі відбивається минуле й сучасне, яке чогось прагнуло і прагне, шукало і шукає...

Стомлена бурями лихоліть душа галичанина не знає відпочинку. Вона хоче вільного життя і кличе тіло на нові подвиги, на нові офіри в імення Прийдешнього, яке принесе всім бажанний спокій і витворить нову пісню огнистої радости...

Напружується думка народня, вишукуючи своїх пояснень несподіваних і загадкових подій, які бурхливим ураганом пролетіли над країною і створили те зачароване коло терпіння, де струнка постать галицького селянина мимоволі пригнулася до долу... і шумує ця думка від гірської Коломиї аж до польового Збража, ходить вона слідами — то Хмельницького, то Довбуша і, тяжко

ображена пекучими днями важких жвив „на нашій, не своїй землі“, — йде спочивати на звалища якого небудь Васильянського монастиря і там входить в кров і мізок останнього із черців, старого пасічника і тоді устами його до всіх чуйних мовить...

Йдучи запиленою дорогою від Скалату до Збруча, знеміг від спеки і, побачивши край дороги якийсь не то сад, не то хутір, — вирішив відпочити там. То був звичайний гай, де стояла величезна пасіка. Старенький пасічник, з довгими сивими вусами й з голеною бородою, стрінув мене як давно знайомого й зараз-же розговорився зі мною.

— А ви знаете що про Зелену криницю та про Дуба кучерявого, — спитався він мене зараз-же після того, як я йому сказав, що діється „на тім боці“ і чого йду туда.

— Ні, щось не приходилося чути! — відповів я йому.

— Не приходилося?! — здивувався він. — То-ж про неї скрізь і всюди знають...

— Що-ж то за криниця така?

— Споконвічна!... Від коли Київ та Львів на білому світі стоять!...

— Гм... цікаво... — промовив я. — Перший раз чую...

— А тут скрізь і всюди знають про неї... Було так, що аж від Крем'янця приходили дивитися на неї...

— Чим-же вона таким знана?... Безодня вона, чи що таке?...

— Нічим вона не знана і дно в ній є, а тільки якась таемниця захована в ній... Старі люди переказували про неї богато дивних казок...

— Яких казок?...

— Усяких...

— А ви не можете мені росповісти щось докладніще?

Дідусь гірко всміхнувся:

— Бачите, то така сумна казка, що й росповідати важко....

— Ну коли так, то нащо було згадувати? — сказав я, встаючи з вербового пня, на якому він посадив мене відпочивати.

— Куди ви так скоро? — метнувся він. — Та відпочиньте-ж як слід...!

— Мушу йти! Мені треба на ніч бути вже на Збручі, — сказав я.

— Ще встигнете з козами на торг! — хитнув він головою, — сідайте та сидіть!...

Признатися по правді, я й сам не дуже-то збірався йти з цього затишного закутка, бо сонце тільки-що зійшло з полудня й припікало як навіжене, а ноги мої так і горіли...

— Жнива Божі, люди працюють, а ви через Збруч скрадаєтеся...

— Мушу, діду, бо там моє поле...

— А нащо-ж ви, покинули його?

— Не я його, а воно мене покинуло...

— Оце але! — зареготався старий. — Де-ж таке видано, щоб поле чоловіка кидало?...

— Чому-ж ні, діду? — сказав я. — Хіба галицькі ґазди хотіли кидати свої поля, як їх Москалі на Сибір гнали?...

Дід зморщив чоло і замислився.

— Правда ваша! — озвався нарешті. — Проти того, що в Зеленій криничці, ніхто нічого не вдіє...

Я мовчав, бо вже знав, що договорився до того, коли старий уже сам не стримається, щоб не росповісти усе, геть „до чиста". Він закурив свою „файку", сів коло мене просто на траві і зачав оповідати:

„Було тоді, як на нашій землі грецькі священики святим хрестом усяку нечисть касували і хрещенням святим нарід єднали. Темні були ще тоді люди і дуже цим упосліжали себе, бо ніколи не могли самі з собою ради дати і якийсь лад завести однаковий. Тодішній Київський князь Володимир, дивлячись на безладдя свого народу, не витримав і розіслав скрізь по своїх землях, разом з грецькими священиками, вірне військо, щоб воно допомагало їм людей до віри правдивої навертати та лад і порядок однаковий установляти...

„Коли боротьба з поганством була скінчена і, замість нього, скрізь і всюди запанувала нова віра, — князь Володимир вирішив об'їхати всі землі і показатися всьому народові свому, щоб усі знали й відчували, що вони не звичайні собі люди, які живуть тільки для себе, а сини одного краю, про який мусять усі дбати...

„Тоді на Волині, в Овручі, в Луцьку і Володимирі, як із під землі стали храми Божі, а на Галичині вірили ще в мавок та русалок і даремно змагалася тут нова віра... Як грецькі священики, так і вірне військо, скаржилися князеві на це, але князь тільки очі зводив до неба та все казав:

— Пам'ятайте, що останні можуть бути першими!... От я сам поїду до них!...

„І приїхав князь Володимир у Галицькі нетрі. Придивився до людей, як вони живуть, як вірують та господарюють і тільки зітхнув важко. — „Колись з них люди будуть, але до того часу мусять навчатися вірити в єдиного Бога!“...

„Посадив у Теребовлі свого сина Василька, щоб він про віру та добробут дбав, а сам назад до Київа подався...

„Їдучи до Київа, він над самісеньким Збручем зупинився й красою природи замилувався. А тоді Збруч великою рікою був. Чудові та пишні

береги цвіли над ним. Тьма тьмуща дичини всякої виводилося там, а ще більше плодилося й блукало вовкулаків, упирів, русалок та мавок усяких... Темний нарід вірив у них, поважав їх і молився їм.. Як довідався про це князь, то дуже заболіло його серце і він сам забажав навчити людей нової віри. Звелів він скликати велике віче, але нарід не захотів йти на нього. „Кому яке діло до нас?“ — казали люди, ховаючись у нетрі та ліси. — „Коли хоче данини, так най бере, але віри нашої ломати не сміє!“...

„Побачивши, що годі щось подіяти зразу, він став думати й гадати, як би так перебороти їх впертість і чим би таким привабити їх до чогось одного, де вони хоч один раз могли-б стрінутися й побачити самих себе... І в той час, як він так думав собі на самоті, перед ним стала в повітрі золота чаша і чийсь невідомий голос промовив:

— Володимире! Візьми чашу цю і закопай її там, де стоїш!.. Кому судиться ліпша доля, той мусить випити все, що вміщує вона в собі, бо недаремне-ж вона чашою терпіння називається!... І тоді, коли в ній заблисне злотне дно, зосвітиться дивним вогнем душа терпелячого до кінця!“...

„Взяв Володимир чашу ту і зараз-же закопав її у землю. Але не встиг він ще зарівняти землі над нею, як із нідр землі вдарило могутне джерело і через годину перед ним була вже справжня безодня... Зрозумів Володимир, що це Боже чудо і, вклякнувши, став гаряче молитися Богу, аби це джерело було сцілющим для всього його народу...

„Вість про нове джерело скоро розійшлася по всіх закутках Галицької землі і до нього звідусіль стали приходити люди, — хто з цікавости, а хто вже і з вірою в чудо, — щоб попробувати

тієї води... І дивне диво! Вода для кождого була инша на смак: для одних солодка, для других гірка, для третіх солона, а для четвертих хмільна, як добре вино... Ріжна була вона на смак, але однаково на всіх впливала вона внутрі і хто тільки пив її, то почував у свому серці якусь незвиклу ніжність і любов до всього рідного... і чим далі, тим більше зростала слава її і чим далі, тим більше приходило до неї людей, віруючи, що вона сціляє від недуг усяких... і тут стало так, що від коли до цеї кринички стали ходити люди, від тоді стала зростати міць і слала Галицького князівства, яке нарешті стало навіть єдиною опорою всього Українського народу, коли на Київ насунули Татари"...

„Скоро помер князь Володимир, як князі заворогували і тяжкі часи настали для України. Зі сходу і полудня насунули дикі орди Татарські, з півночи Литвини насілися, а в той час князі тільки про себе дбали. Змагалися з ворогами нарізно, хто як хотів, не бажаючи допомогти один одному, коли тому не сила була витримати страшної ворожої навали. Перекотилася орда через Київ і аж до Збруча докотилася. Хан татарський, який був у тій орді, довідався про криничку і захотів з неї води напитися. Але коли він тільки прийшов до неї і нахилився над нею, як враз вода в ній зробилася зеленою і такою прикрою на смак, що коли йому зачерпнули й подали напитися, то він не міг проковтнути ні одної краплі. Розгніваний такою пригодою, він наказав криничку засипати й повернувся назад у степи.

— Коли тут така проклята вода, так уже ліпше нам зразу назад вернутися! — сказав він до своеї Татарви, киваючи головою в бік Галича, де в той час сидів князь Данило.

„Засипали Татари Зелену криничку один день, засипали другий, а на третий день хан розлютився і крикнув:

— Гей, орда! Ану-но всі по одній жмені!

„Кинув кождий Татарин по жмені і на тім місці, де була криниця, тільки один копець чорний виріс.

— Тепер не буде чим людям труїтися! — сказав хан задовольнено і на знак свого походу на Збруч, наказав забити в землю коло криниці великий паль, а сам повернувся за Дніпро.

„Тяжко затужили люди, коли на місці кринички побачили тільки одного чорного кіпця та паля, але через якийсь час, коло самого кіпця знов забило жерело і знов стала криничка в якій була така сама вода, як була колись, ще до орди.

„Не встигло минути одного року, як на Галичину напався якийсь литовський князь. Цей князь, кажуть, був дуже сильний, але Данило його не боявся і сам вирушив проти його. Литовський князь, довідавшись про похід Данила, зупинився на Збручі, недалеко кринички і став думати — гадати, що йому далі робити. В цей час йому хтось сказав про Зелену криничку з чудодійною водою і він зараз-же пішов до неї. Глянув тільки, а вода й позеленіла, як перед ханом татарським. Розгніваний цим князь литовський, наказав свому війську засипати її як засипав хан, а сам негайно забрався й подався до Камянця...

„Князь Данило прийшов до того місця, де була Зелена криничка і, побачивши тільки два кіпці та два палі коло них, горяче став молитися і Бог почув його. — На другий-же день, коло другого, литовського кіпця забило жерело і проявилася криниця. Пили люди і чудувалися з того, що вода ще смачнійша стала, як колись була...

„Князь Данило прийняв це за добрий знак і сам пішов на орду, щоб прогнати її ген аж на степи Азіятські і визволити з під її ярма святий Київ. Воюючи орду, він почувся в силі і вирішив завести свої порядки по всій Україні. І в той час, як він узявся впоряджувати Киян, між Богом і Случею нарід почувся дуже цим незадовольнений і повстав проти князя, кажучи: — „Нам такий визволитель не потрібний! Хан брав у нас данину, але він не ліз до нас зі своїми роспорядками“...

„На великому вічу в Болохові, люди постановили називати себе вільними від усяких панів, князів та ханів і збройно боронитися проти кождого, хто тільки стане проти них. Як тільки до князя Данила дійшли перші вісти про Болохівців, то він негайно послав на них своє військо. Болохівці не тільки дали добру одсіч, але ще й послали свої ватаги на Галичину, щоб ті нищили там княжі маєтки й присогляшали до себе охотників. Один такий загін дійшов до Збруча і став на спочивок коло Зеленої криниці. Випадково хтось там напився з неї води, а вона його так і запекла внутрі. Він росповів про це своїм військовим побратимам, а ті взяли й засипали її, як засипав хан татарський і князь литовський...

„Тим часом князь Данило, побачивши, що Болохівці не здаються, пішов сам на них. Довго вони боролися, але князь Данило сильнійший був і, тяжко погромивши їх в самому Болохові, остаточно розбив їх над Случею, у Звягелі, де вони боронилися до останнього чоловіка. Покінчивши зі своїми ворогами, він вирішив до Києва більше і не заглядати ніколи, а повернутися до свого родимого і певного Галича. Переходячи Збруч, завернув до кринички води напитися. Прийшов, а там тільки три кінці та два палі стоять... Довго й горяче молився

він Богу, щоб знову забило джерело живучою водою, але дарма... Молився він так цілий день, вечір і ніч, аж до самого світанку. Перед сходом сонця стомився і приліг трохи відпочити. Але не встиг він ще й очей стулити, як почувся дивний, незнакомий голос:

— Чужі робили і не зробили... Свої не дбали і занедбали... Чому-ж ти, князю, не знайшов иншої ради, ліпшої від меча свого?...

Князь схопився на ноги і побачив коло себе якогось діда з гуслями.

— Криницю засипали Болохівці! — сказав князь незадовольнено.

Дід тільки головою похитав:

— Але вину їх ти взяв на себе!

— Як так?!

— Мовчи, князю!... За те, що ти так щиро молився, я подарую тобі золотого жолудика...

Князь здивовано мовчав, а дід вийняв із за пазухи золотого жолудика і подав його князеві.

— Що-ж я з ним робити-му? — спитався князь.

— Я тобі зараз скажу! — відповів дід, беручись за гуслі.

„Бренькнув раз, другий і струни заридали... Плакали струни, а дід тихесенько приспівував:

„Як не знаєш, князю, що тепер робити
Так навчись на старість хоч дуби садити.
Посади дубочка, щоб був кучерявий,
То він стерегти-ме минулої слави.
Буде він повільно рости й виростати,
Що по всій Вкраїні зможуть всі видати...
Станеться, що всохне гилля кучеряве
І не стане сліду з минулої слави.
Буде він, зчорнілий, наче паль, стояти
По майбутніх літах жалі викликати.

Як прийде година, він знов розівється
І тоді з під нього жерело заб'ється,
І напються з нього знеможені люде,
І велика радість в поколіннях буде,
Бо не будуть більше, хто як хтів, радити,
Тільки будуть вільні із вільними жити,
Тільки буде щастям розцвітать країна,
Неподільна й вічна, вільна Україна..."

— Хто такий?! — кинувся князь до діда, але той поблід і зник в молочно-сизім тумані ранку.

„Озирнувся князь навколо себе, але всі ще спали і тільки на сході сміло жевріли перші проміні сонця... Розбудив князь своїх бояр, росповів їм, що сталось, і при них закопав коло третього кінця того золотого жолудика..

„Дійсно, через деякий час, там показався дубочок, який почав скоро рости й розвиватися. Ріс він і розвивався доти, доки було галицьке князівство, але, як запанувала Польща, то він став усихати і його кучеряве гилля зачало ломатися. Коли Хмельницький був коло Замостя, то він почав був вибруньковуватися і з під його коріння стала сочитися вода, але бруньки його так і засохли, не розвинувшись.

„Дуба-ж давно вже нема, тільки один пень зостався непорушним і стоїть він ще й досі, як паль який... Колись поруч нього на місці татарського паля, стояв московський, а на місці литовського — австрияцький... Тепер замість московського — червоний, а замість австрияцького — польський... Так чужі люде ділять нашу землю й означають свої кордони... Тільки це все ні до чого, бо Дуб кучерявий ще зовсім не згинув і стоїть він собі на свому місці, міцніщий за усі палі... Якось, як ото почалася оця колотнеча, коло сухого пня стали пробиватися паростя... Знаєте, стовбур сухий,

а коріння живе і сік свій має... Люди, кажуть, що Дуб кучерявий мусить скоро розвинутися, бо не так давно з під його пня знов стала сочитися вода, як то було в часи Хмельницького..."

Гр...р..р...ри...и. .и... — почувся раптом грім.

Дідусь перехрестився:

— Буде дощ! — сказав.

Я став збиратись в дальшу дорогу.

— Куди ви? — спитався.

— Час іти мені — сказав я. — Вже й вечір близько...

— Та заждіте трохи! Я вас навпрошки поведу, коло Дуба кучерявого..

— — — — — — — — — — — —

Вже смеркало, як я стояв над Збручем і приглядався, кудою-б так ліпше перебристи цю прокляту річку, а в ухах весь час бреніло дідове: — „Тільки це все ні до чого, бо Дуб кучерявий ще зовсім не згинув і стоїть він собі на свому місці, міцніщий за всі палі..."

Збараж (Галичина) 23. VII. 1921.

ЧОРТІВ КАМІНЬ.

Не то гора, не то скеля... Величезний, кремезний камінь. Лежить собі серед цвітучої долини, наче страховище яке. Навколо його весною зелений гай шумить, а в осени ридають вітри перехідні та пожовкле листя шелестить. Але сам камінь цей завжди одваковий: чудний, сумний, якийсь незвичайний. І про те, що він дійсно незвичайний говорило богато чужих людей, які нераз приїздили десь аж із Німеччини, щоб подивитися на нього. Ці-ж люди, приглядаючись пильно, називали його „метеором", але всі Бережанці знають, що це не правда, бо справжнє його імення — „Чортів камінь". Так переказували колися і черці старого, знищеного в часі Великої Війни, Василиянського монастиря, руїни якого знаходяться недалеко цього каменя.

В минулі роки, на свято Спаса в цю долину звідусіль тяглися довгі валки возів та величезні юрби прочан, які несли з собою плоди нового врожаю, аби зложити їх перед чудодійним образом Спаса, який колись в сивій давнині врятував від загибелі вірних синів Батьківщини.

Сталося це чудо, як переказують, в часи татарських нападів на наш край. Горстка галицьких лицарів, яка змагалася з ордою, була принемушена заховатися в цьому монастирі, який знаходився в такій лісовій гущавині, що ворогам годі було дістатися до нього. А тому зруйнувавши

навіть самі Бережани, вони залишили монастир незворушним і подалися до Хотина, де в той час сидів якийсь найбільший татарський чародій, щоб він знищив цього монастиря своєю власною силою. Чародій, вислухавши все, що йому розповіли татарські вояки, суворо нахмурив чоло і сказав:

— Я його знищу так, що й сліду не буде ніякого... Знищу не тільки монастиря, але й усіх тих, що покладають на нього свої надії...

Після того, чародій замкнувся на верху найвищої замкової вежі і став там ворожити. Злетілися до нього всякі злі духи і він наказав їм негайно знищити монастиря. Довго радилися вони між собою, як саме знищити його так, щоб і „сліду не було", але нічого такого не могли придумати. — Нищити так міг лише той, хто був „від Божої волі", але не той, що „проти цеї волі"...

„Водою не залити"... — сказав один злий дух.

„Вогнем не спалити"... — промовив другий злий дух.

„Але каменем завалити можна"... — сказав третий злий дух, який, блукаючи по всій землі, нераз лякав тим, що „трусив нею по місцям"...

Чародій сказав:

— Роби як сам знаєш, тільки щоб було зроблено...

Зачекав той злий дух до дня святого Спаса, коли в огорожі монастиря було найбільше люду і, зібравши до себе ще декілько злих духів, вирішив знищити монастиря разом з усіми черцями і богомольцями. В ночі перед святим Спасом, він викопав у Карпатах з ґрунту велечезну скелю і, при допомозі инших злих духів, поніс її просто на Бережани, щоб завалити нею монастиря. Ніс так швидко, що задихався і по своїх слідах, не тільки пролітав, зоставляв яскраву смугу пекельного полумья...

Побачили ту смугу в монастирі, але не могли догадатися, що то є, аж заким не почули великого шуму, який з кождою хвилиною все зростав і наближався. Схопилися тоді всі на ноги і спочатку думали було втікати але всіх їх зупинив старенький ігумен.

— Моліться Спасові! — сказав він, падаючи на коліна перед святим образом.

Черці й богомольці, як хто де стояв, припали чолом до долу і стали гаряче молитися. І в той час, як той шум зробився таким страшним, що за ним не було чутно людського слова, всі побачили, як над монастирем став огнений стовп і враз ударив грім, що з годину ніхто не міг порушитися з місця...

Не знаючи, що саме сталося, всі щиро молилися до самого ранку і вранці побачили недалеко монастиря величезного, як гора яка, обсмаленого пекельним полум'ям каміня, по краях якого зосталися глибоко витиснуті сліди чортячих лап, як казали прості люди, — „геть із кігтями". На верху каменя знайшли посмалене пірря і шерсть, яку розгубив переляканий злий дух, коли проти нього стала „Божа воля"...

Кинувся тоді народ до образа святого Спаса з вдячними молитвами і, в той день, як кажуть старі люди, „богато безвладних калік і безнадійних недужих сцілилося перед ним"...

А на знак Божого чуда, той камінь освятили і вирізбили на ньому величезне Роспяття, перед яким ще й до цього часу, що року на святого Спаса палає безліч тоненьких воскових свічок, які засвічують віруючі Бережанці на спомин того, що „колись було"...

Скала, 10 жовтня, 1921 р.

СЕМИКОВЕЦЬКІ ТІНИ.

Літня ніч, як провалля чорне. Йдеш в пітьму, наче падаєш кудись. З далека чується гуркіт гармат і це нагадує про те, що треба бути чуйним. Там десь змагаються з північним ворогом. Бреду полями навмання, гадаючи так дістатися до Галича, де знаходилась частина „наших". Ой, уже мені ці „наші!"... Не далі, як місяць тому, був з ними в престольному Києві, а тепер... Тепер бреду самотньо Галицькими полями і пю тугу їх просторів... Ступаю ногами по вогкій ріллі і відчуваю на свому лиці дихання недалекого Дністра.... І як-же стішився я, коли десь далеко всміхнувся маленький вогник, — один і другий... „Галич, значиться"... — Подумав я, надаючи ходу.

За годину прискореної ходи, прибився до якіхось дротяних загород, за якими сумно маячіли чорні, низькі хрести. Обійшовши обережно дротяну загороду, вийшов на заболочену дорогу і побачив перед собою ряд освітлених маленьких віконець. Сам не свій, байдуже якось, підійшов до першого віконця і став стукати. Але тільки я застукав, як вогонь у хаті згас і вікно стало чорною плямою. Недумаючи, що світло могло бути загашено зумисно, я знову застукав, але в хаті було тихо, наче в домовині. Тоді я пішов до другої хати, але там повторилося те, що було вперший. „Дивні люди!" — з обуренням поду-

мав я про себе, сам не знаючи, що робити далі. І в той час, на дорозі почувся старечий голос:

— Хто там пукає?...

— Подорожній! — відповів я. — Переночувати хочу...

— А ви хто такий? — знов запитався той із пітьми.

— Чоловік! — сказав я, вже майже сердито. — Притулку шукаю...

— Ну, коли так, то йдіть сюди...

Я пішов на голос. Серед дороги чорніла маленька, зігнута, людська постать, яка уважно придивлялася до мене.

— Так, так... Чоловік... Справжній чоловік... — мимрала чорна постать сама до себе.

— А ви думали, що хто? — спитався я його. — Адже-ж не привид!... І що за люди такі у вас, що стукаєш — стукаєш і ніхто не відкликається?...

— Бояться, пане, бояться... — озвалася чорна постать.

— Чого бояться?

— Ночі бояться... ночі...

— Чого-ж її боятися?

— Неспокійно дуже... неспокійно...

— Як то неспокійно?

— Ходять усе... ходять...

— Хто ходить?

— Вони ходять... вони...

— Хто вони?

— Стрільці небіжчики... стрільці...

— Які стрільці?

— А оті, що коло села спочивають...

— Так, може, то стрілецькі могили?

— Стрілецькі, паночку, стрілецькі... Богато їх тут полягло в оту прокляту війну... Як гинули, то казали, що за якусь Україну...

— А яке-ж це село?

— Семиківці...

— Далеко звідси до Галича?

— Ні! Зовсім близько... Година ходу...

Я згадав з недавнього минулого страшні дні Семиковецьких боїв і героїчні змагання Січового Стрілецтва з Москалями... Згадав такі-ж. як ця, чорні літні ночі і гарматний регіт у темряві.. Чуючи від цеі чорної, зігнутої постаті, лице якої закрите темрявою, оте чарівне слово — „за Україну"... — моє серце болючо тремтіло, а мізок тріво-жила настирлива думка: „За яку таку Вкраїну гинули вони тоді?... Чи варта була та вся справа хоч одної краплі стрілецької крови?... Чи варто було класти свої молоді голови за те, що плянувалося"...

— Дивіться, дивіть!... — раптом смикнула мене за плащ чорна постать.

— Куди? — здивувався я.

— Туди. де Стрілецькі могили... Бачите, як вони ходять?... Бачите...

Я повернув голову в той бік, кудою тільки що йшов сюди і побачив над самою землею ряд маленьких синіх вогників, які то спалахували, то згасали, то здіймалися в гору і тремтіли в повітрі, нагадуючи собою крильця метеликів. Зрозумів, що то були ті фосфоричні вогники, які мені не раз уже траплялося бачити на торфяних багнищах та на лісових мочарах, але напружений шепіт незнайомої чорної постаті глибоко схвилював мене...

— Нічого... — став я його заспокоювати. — То так собі... звичайні вогники..

— Звичайні, кажете?... — озвалася чорна постать. — О. ні!... не звичайні вони. не звичайні...

— Такі вогники на мочарах бувають. — сказав я.

— Такі, та не такі!... Це Стрільці з могил виходять... Скоро на село підуть... Будуть під хатами ходити... Проситися, щоб пустили до себе...

— Що ви кажете?! — само собою вирвалося в мене запитання і в той-же час почув, що чогось тремчу.

— Ходім до хати! — метнулася чорна постать. — Ходім...

Повернувся від мене і став швидко бігти вперед.

— Ходіть зі мною, ходіть!... — часами озивався до мене. Коло якоїсь маленької хатини постать на хвилину зупинилася і. пошепки, сказала:

— Оце моя хата... З дощок зробив...

Відчинив маленькі двері і ми увійшли в маленьку хатину, в якій пахнуло капустою, цибулею та свіжим хлібом. Я запалив сірника і на саму коротку мить встиг побачити перед собою старенького дідка з довгою сивою бородою й надзвичайно великими, чорними очами, який так і метнувся до мене:

— Загасіть світло, загасіть!...

— Для чого? — спитався я.

— Щоб вони не прийшли...

Взяв мене за руку і потяг кудися у куток, кажучи:

— Сідайте тут на лаві та сидіть собі, а я тим часом приготую вам постіль та знайду де-що перекусити...

В той час, як дідусь тихо, скрадаючись наче, ходив по хаті і щось там робив, я мовчки сидів на лаві і дивився в маленьке віконце, за яким чорніла глупа ніч і в якій глухо гримали далекі, невідомо чиї, гармати. Раптом, зовсім близько коло вікна блимнув і згас синій вогник, потім другий і третій. Я нахилився до самого вікна і уважно стежив за ними.

— Тепер бачите вже?... — почув над собою придушений шепіт.

— Вогники якійсь... — промовив я байдуже, не відводячи голови.

— Не вогники, а вони... І будуть так ходити аж до самих третіх півнів...

— Скажіть-же ви мені нарешті, хто саме і чого саме ходить? — озвався я нетерпеливо.

— Стрільці Січові ходять... — заговорив старий. — Ходять вони з того часу, як почалася революція і будуть ходити доти, доки не буде Україна і ото вони так шукають її... Це вже трохи затихли, а ранійш аж до самих вікон приходили та пукали...

— А звідки-ж ви знаєте, що то стрільці?... Може-то такі, як от я, звичайні собі перехожі заходили?...

— Які там перехожі! — журно озвався старий. — Бачили гаразд наші люди, хто до них стукається... Де-які так, навіть, говорили з ними через вікно...

— Які-ж вони із себе оті стрільці?

— Такі, якіми їх хоронили... В синьо-сірому, з пучечками червоної калини на кашкетах... Бліді й смутні з лиця, а тільки очі дуже глибоко позападали та зуби вишкирілися... Ходять вони в ночі не тільки в селі, але й над самісеньким Дністром... Там часто бачили їх високі, стрункі тіни, як вони чогось ходять від одної могили до другої, від одного хреста до другого... В день на тих могилах, часто було, знаходили пучечки свіжої червоної калини... Люди кажуть, що то вони на пораду друг до друга ходять, але мені здається, що то вони просто страждають так за своїм молодим життям...

Щось десь наче стукнуло і старий раптово затих. Сидів поруч мене і я чув, як він затаював дихання і напружено прислухувався... Але, крім далекого гарматного вибуху, більш нічого не було чутно.

— Ну, ляжемо відпочивати... — озвався після довгої мовчанки старий, встаючи з лави. — Тепер буде спокійно, бо треті когути запіли...

* * *

... Вранці збудився від якогось шуму і крику. Встав і вискочив на двір: дорогою тяглася довга валка „форшпанних“ возів, на яких з байдужим виглядом сиділи „наші“... Діда в хаті не було і дарма шукав я його навколо хати, щоб попрощатись з ним і подякувати його за гостинність... Не будь цього, досі невідомого мені дідка, не мав би я де відпочити і не знав би нічого про сумні стрілецькі тіни в с. Семиківцях, коло Галича, які ще й досі — „до самих вікон приходять та пукають“...

С. Семиківці, (Галичина) 20 липня 1920 р.

Зміст.

